

**Ivan Šmilauer: Acquisition du tchèue par les francophones:  
analyse automatique des erreurs de déclinaison / Osvojování češtiny  
frankofonními studenty: automatická analýza chyb v deklinaci**

**Institut National des Langues et Civilisations Orientales  
(Paris) / Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (Praha)**

**2008**

**Oponentský posudek disertační práce**

V disertační práci se její autor zabývá zajímavou, ve sféře češtiny jako cílového jazyka doposud jen nedostatečným způsobem zpracovanou, a proto (nejen z hlediska lingvodidaktického) aktuální problematikou rozboru chyb frankofonních mluvčích ve cvičeních z české deklinace.

Hned v úvodu je nutné zdůraznit, že si dr. Šmilauer vytyčil úkol mimořádně náročný, uvědomíme-li si, že je čeština nejflexivnějším jazykem s různými typy deklinace, s řadou deklinačních paradigmat, s četnými odchylkami, nepravidelnostmi a variantami, a to jak v rámci češtiny spisovné (osa knižnost – neutrálnost – hovorovost), tak na ose spisovnost – nespisovnost. Situaci nadto komplikují i nezdřídka dosti odlišné názory bohemistů na umístění gramatických a lexikálních prostředků současné češtiny na výše uvedených osách a na jejich stylovou platnost. Jeden příklad za všechny – pokud jde o genitiv základních číslovek *tři* a *čtyři*, uvádí Vl. Šmilauer v *Nauce o českém jazyku* (1972) jako spisovný pouze tvar *tři* a *čtyř*; v *Mluvnici češtiny* (2), *Tvarosloví* (1986) se objevují i podoby *třech* a *čtyřech* s označením (spisovné) hovorové s tendencí ke stylové neutrálnosti, v *Příruční mluvnici češtiny* (1995) nalézáme rovněž tvar *třech* bez komentáře, tvar *čtyřech* je

však hodnocen jako substandardní, gramatika Čeština – řeč a jazyk (1996) staví tvary *tří* a *třech*, *čtyř* a *čtyřech* prostě vedle sebe, chápe je tedy jako rovnocenné, neutrálně spisovné.

Je třeba dále připomenout, že se jedná o oblast dynamickou (synchronní existence velkého počtu dublet, event. i triplet, je způsobována různými faktory, konkrétně unifikačními tendencemi – srov. např. stávající situaci feminin typu *píseň* – *kost* – i nezřídka problémovým procesem „pospisovňování“ kolokviálního výraziva, zde odkazují na dlouhodobé, v Česku někdy i emotivně zabarvené polemiky o roli soudobého úzu při kodifikaci spisovné normy češtiny), již mohou komplikovat i některé případy užití ustálených spojení jako *Žil tam do roku 1994. x Uvidíme do roka (a do dne)*.

V této souvislosti bych měl poznámku týkající se názvu studie: termín *osvojování* (byť se v odborné literatuře hojně užívá i ve smyslu „učení se jazyku“) může být na první pohled zavádějící. Podle mého soudu je vhodnější rozlišovat termín *učení se cizímu jazyku (learning)* – tedy, stručně řečeno, cílené kumulování relevantních poznatků o příslušném jazyce, o jeho užití ve společenské komunikaci – od *osvojování si cizího jazyka (acquisition)*, čili od spontánního, neřízeného procesu formování jazykové (a potažmo komunikační) kompetence jinojazyčného mluvčího. Jako zastřešující termín se pak v českém prostředí osvědčuje označení *nabývání/získávání znalosti cizího jazyka*. Dlužno však dodat, že si autor studie tuto dichotomii uvědomuje (viz str. 11).

Předkládaná disertační práce má logickou strukturu, skládá se z vyváženě zpracovaných a organicky na sebe navazujících částí. Ve druhé kapitole (*Cadre méthodologique*) se dr. Šmilauer s velmi dobrou znalostí věci zabývá mimo jiné aktuálním stavem bádání v oblasti češtiny jako cizího jazyka, náležitě přibližuje problematiku počítačového zpracování jazyka k didaktickým účelům, prezentuje platformu CETLEF, která má pro praktickou výuku češtiny pro cizince mimořádný význam a užitečnost.

V dané pasáži oceňuji doktorandův přístup k jazykové chybě (str. 13), který v oblasti výuky cizích jazyků není samozřejmostí (chyba jako přirozený fenomén,

jako integrální součást procesu nabývání znalosti cizího jazyka; systémový – tedy nikoliv nahodilý – charakter chyby a její značná výpovědní hodnota o stavu komunikační kompetence mluvčího aj.) i dobře propracovaný pojmoslovný aparát sloužící k popisu české deklinace.

V souvislosti se systémovým charakterem chyby se na autora studie obracím s následujícími dvěma dotazy: a) Jaký má názor na otázku prevence (typických, nejčastějších) chyb – je vhodné na pravděpodobné chyby předem explicitně poukazovat? (Např. přeškrtnutím očekávané chybné formulace a současným uvedením náležitého znění). Příklad: frankofonní mluvčí se často (dalo by se říci zákonitě) – hovoří-li česky – dopouštějí chyb ve spojeních jako *J'aime étudier les langues.*, kdy se v důsledku interference pravidelně setkáváme s výpověďmi *Mám rád(a) studovat jazyky.*, místo náležitého *Studuju rád(a) jazyky.*

b) Při úvaze o příčinách chyb uvažuje autor výhradně o strukturních rozdílech mezi češtinou a francouzštinou – nebylo by vhodné zohlednit i event. jiné možné (byť možná marginální) vlivy? (Např. interferenci z některých slovanských jazyků – zahraniční bohemisté totiž studují obvykle slavistiku, v úvahu tedy připadá zejména možný vliv ruštiny, polštiny).

Třetí kapitola (Annotation morphologique) přináší zasvěcený pohled na relevantní otázky popisu české deklinace (odpovídajícím způsobem pojednává o různých typech deklinace, o morfologických kategoriích, o vokalických a konsonantických alternacích aj., zohledňuje – což je velmi cenné – mimo jiné rovněž Společný evropský referenční rámec pro jazyky, velmi významné hledisko frekvenční, v souvislosti s možným zdrojem chyb, resp. s porušením spisovné normy věnuje nezbytnou pozornost i nestandardu). Pokud jde o zpracování variant (str. 56), uvítal bych, kdyby výklad přece jen obsahoval alespoň stručný komentář k části z nich (mám na mysli zejména lokál singuláru, přesněji konkurenci vyjádření typu *Je na mostě.* = konkrétní lokalizace x *Mluvili o mostu.*; nominativ plurálu životných maskulin *manželé* (ženatí muži nebo manželský pár) x *manželové* (pouze ženatí muži), *anarchisté* x *anarchisti* (možný hanlivý odstín) aj.

Čtvrtá kapitola (Diagnostic des erreurs) přináší důmyslný a propracovaný systém automatické diagnostiky porušení spisovné normy. O jeho účinnosti v praxi výmluvně svědčí skutečnost, že se jeho prostřednictvím daří vyložit příčiny velké většiny defektních případů (viz str. 175).

Pozitivní skutečností je podle mého mínění i to, že se v případě platformy CETLEF jedná o otevřený systém (str. 160), který se již od počátků své aplikace nepochybně osvědčil a který bude v průběhu svého dalšího fungování jistě přinášet stále více podnětného materiálu k analýze (srov. pátou kapitolu – Évaluation). Tento fakt bude nadále zvyšovat validitu zjištěných poznatků. Jistě pak bude postupem času možné podstatně rozšířit okruh sledovaných jevů, mám na mysli hlavně analýzu spontánní řečové produkce, tedy rozbor morfologických forem, které nejsou vázány pouze na určitý typ mluvnického cvičení.

Široké možnosti dalšího využití systému CETLEF nabízí ostatně i šestá kapitola (Implémentation). Závěrná kapitola pak výstižně shrnuje dosažené výsledky této disertační práce; oceňuji i následné přílohy, které názorně ilustrují pojednávanou problematiku (i když jsou v této části možná jistá doplnění – např. u vzoru *otcův*, smíšená deklinace, je v lokálu singuláru varianta *otcovu/otcově* (na rozdíl od paradigmatu uvedeného na str. 290), v případě deklinačního paradigmatu základní číslovky *dva, dvě* (str. 303) bych doporučoval zohlednit četný výskyt nespisovné koncovky *-ma (dvouma)* i pod vlivem chybné analogie s lokálem číslovek *tři a čtyři* (tedy *třemi, čtyřmi*) poměrně často užívanou hyperkorektní koncovku *-mi (dvěmi)*; „substantivizovanou“ deklinaci neurčité číslovky *málo* (str. 305) lze zařadit k neutrům (vzor *město*) aj.

Na základě výše uvedených skutečností mohu konstatovat, že se jedná o disertační práci zdařilou, kvalitní, užitečnou, splňující všechny nároky na ni kladené, o studii, která má – a doufejme, že ještě bude mít – jednoznačně pozitivní praktické dopady pro vyučovací praxi. V práci popsaná automatická diagnostika chyb totiž představuje pro studujícího cennou a pohotovou zpětnou vazbu, umožňuje v naprosté většině případů stanovit příčiny chybného rozhodnutí a následné defektní morfologické formy.

Rád proto doporučuji disertační práci dr. Šmilauera k obhajobě.

V Praze dne 15.10.2008

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Milan Hrdlička', written in a cursive style.

Doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.

Ústav bohemistických studií FF UK